

Ключевые слова: *работники таможенного дела, обеспечение безопасности, меры личной охраны, специальные меры обеспечения безопасности.*

Yefimova I. V. Criminal procedural means of safety ensuring of Customs service officers of Ukraine. The separate criminal judicial backer-ups of safety of workers of custom service of Ukraine are considered. It is marked that in case of establishment of data that testify to the real threat to life of workers of custom business, measures are used in relation to a life-guard and them near, accommodation and property relation. Оперативно-технічні facilities can be used also under the Law of Ukraine "On operational search activity". Order of realization of safety and question of proceeding in rights for the persons taken under defence measures, regulated by the special normative acts.

Keywords: *workers of custom business, providing of safety, measures in relation to a life-guard, special measures of providing of safety.*

Надійшла до редакції 18.12.2015

Коропецька С. О.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.132:340.69(043)

СПОСОБИ ФІКСАЦІЇ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ, ВІДБРАНИХ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Розглянуто питання, які пов'язані з особливостями фіксації біологічних зразків, відібраних для експертизи. Проведено аналіз поглядів науковців, які досліджували процесуальний та криміналістичний аспекти отримання зразків у кримінальному провадженні, а також низки нормативних актів, якими регулюються окремі аспекти проведення біологічних досліджень.

Ключові слова: *біологічні зразки, дослідження, експертиза, фіксація.*

Постановка проблеми. У практиці розкриття та розслідування кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність отримання різного роду зразків з метою проведення ідентифікаційного дослідження, яке регулюється ст. 245 КПК України. Ретельно побудовані організаційно-підготовчі дії та правильно проведене відбирання необхідних зразків, як зрештою і проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, відіграє вирішальну роль при досягненні його ефективності. Однак нерідко у практичній діяльності слідчого чимале значення має і правильна фіксація зразків, відібраних для експертизи. Насамперед це стосується зразків біологічного походження, при фіксуванні яких слідчими часто допускаються помилки, що, у свою чергу, призводить до їх псування або втрати.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі кримінально-процесуальні і тактичні особливості отримання зразків біологічного походження у кримінальному провадженні досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими Т.В. Авер'яною, В.О. Гавриковим, Н.А. Джангельдіном, Н.І. Долженко, В.А. Жбанковим, Г.Б. Карновичем, О.В. Козак, Ю.А. Кудрявцевою, Л.І. Мандрик, О.М. Надоненко, І.Л. Петрухіним, Р.Д. Рахуновим, О.П. Рижаківим, З.М. Соколовським та іншими. Ці автори зробили значний внесок у теорію кримінального процесу, криміналісти-

ки і практику розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Разом з тим, вказуючи на значні доробки цих вчених, слід зазначити, що їх дослідження не вичерпують усієї сукупності питань, пов'язаних з особливостями отримання біологічних зразків у особи. Питання ж фіксації таких об'єктів практично не досліджувалося взагалі.

Метою статті є дослідження наукових поглядів та методичних рекомендацій щодо фіксації біологічних зразків, відібраних для експертизи.

Виклад основного матеріалу. Як вірно зауважує Є.П. Іщенко, заключний етап одержання зразків для експертного дослідження відіграє важливу роль у процесі проведення цієї процесуальної дії. Без належного процесуального оформлення отримана інформація не має необхідної доказової сили, а самі дії слідчого не утворюють ніяких процесуальних наслідків. Результатом даної дії є складені слідчим процесуальні документи з відповідними додатками, у тому числі належно оформленими матеріальними об'єктами, отриманими як порівняльні матеріали (зразки) з метою проведення судових експертиз [1, с. 343].

Згідно з вимогами ч. 5 ст. 241 КПК, при проведенні освідування, за правилами якого відповідно відбираються і біологічні зразки для експертизи, складається протокол. При проведенні цієї слідчої дії примусово копія протоколу надається особі, в якій відбиралися зразки [2, с. 138].

Загальні правила оформлення протоколу наведено у статтях 105–107 КПК. Відповідно до ч. 3 ст. 105 КПК, протокол складається із вступної, описової та заключної частин, які повинні містити відомості, передбачені цією нормою.

Однак відбирання біологічних зразків у особи має свої особливості, що вимагає відображення у протоколі додаткових даних. На думку О.П. Рижаківа, при відібранні зразків для експертизи у протоколі, окрім загальних відомостей, повинно бути вказано:

- населений пункт, в якому проводилася слідча дія;
- день, місяць, рік, час початку і закінчення отримання зразків для експертизи (в годинах і хвилинах);
- посада, звання (класний чин), прізвище та ініціали особи, яка склала протокол;
- якщо зразки відбирав лікар або судово-медичний експерт – дані про його особу, посаду та місце роботи;
- процесуальний статус, прізвище, ім'я, по батькові осіб, які беруть участь у слідчій дії;
- юридична підстава отримання біологічних зразків для експертизи із вказівкою на день, місяць і рік винесення відповідної постанови (ухвали);
- номер кримінального провадження, в межах якого отримано зразки для експертизи;
- адреса, включаючи номер кабінету (приміщення, місця), де були отримані зразки;
- посилання на статті КПК, якими регламентовано відбирання зразків;
- запис про отримання зразків для експертизи;
- процесуальний статус, прізвище, ім'я, по батькові особи, в якій відібрано зразки;
- документ, що підтверджує її особу;

- які саме зразки відібрано;
- як зразки упаковано;
- чи надходили заяви або зауваження та які саме і від кого;
- засвідчення факту ознайомлення учасників слідчої дії з протоколом [3, с. 195–196].

Проте, як зауважує О.В. Козак, незважаючи на таку докладну структуру протоколу, його слід доповнити такими відомостями: зазначити, добровільно чи примусово надано зразки, якими були умови одержання зразків, у якій кількості вони отримані, як упаковані та засвідчені, засоби упакування та куди зразки поміщені, технічні засоби, які використовувалися при провадженні цієї дії, зробити запис про об'єкти, що додаються до протоколу (негативи, фототаблиці) [4, с. 154].

Цього вимагає також і ст. 105 КПК, якою регламентовано приєднання до протоколу додатків. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [2, с. 62].

Протокол має бути точним і повним, він повинен об'єктивно відображати умови і хід одержання зразків, поведінку усіх учасників і його результати. Складаючи протокол, слідчий зобов'язаний зафіксувати проведені дії так, щоб будь-яка особа, яка не брала участі у процесі одержання зразків (зокрема, керівник слідчого підрозділу, прокурор, захисник, суддя), могла мати чітке уявлення про те, що відбувалося і в якій послідовності, які проводилися дії і які були отримані результати [4, с. 157].

Водночас у багатьох науковців виникає питання щодо складання протоколу в окремих випадках проведення освідування і, відповідно, відібрання біологічних зразків у особи, так як воно здійснюється за аналогією. Зокрема В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко, О.М. Калачова та С.С. Клочуряк акцентують увагу на тому, що згідно з ч. 2 ст. 241 КПК, освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї самої статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не мають права бути присутніми при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. Оскільки слідчий, прокурор у зазначеному законом випадку не можуть бути присутніми під час проведення цієї слідчої дії, то вони за КПК України не мають права складати відповідний протокол [5, с. 124–125].

Названі науковці справедливо звертають увагу на те, що лікар не є суб'єктом здійснення кримінального провадження, уповноваженим складати протокол, тому вважають, що в разі виникнення необхідності проведення судово-медичного освідування, яке супроводжується оголенням особи, складання протоколу вказаної процесуальної дії керівник органу досудового розслідування має доручати слідчому однієї статі з освідуваною особою, присутньому під час його провадження [6, с. 126].

Слід зауважити, що саме такий порядок передбачено ст. 143 КПК Литовсь-

кої Республіки. Згідно з частинами 1 та 2 цієї статті, “виконавець досудового слідства та прокурор мають право на проведення повного огляду підозрюваного, потерпілого та інших осіб для встановлення у них на тілі слідів злочину або додаткових ознак. Якщо для огляду тіла визначеної особи потрібно її повне оголення, то виконання цієї процедури доручається виконавцю досудового слідства, прокурору чи лікарю однієї статі з особою, яку оглядають” [7].

Р.С. Белкін та Є.М. Ліфшиць висловили думку, що при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов’язано з необхідністю її оголення, опис результатів освідування має проводити слідчий у протоколі зі слів лікаря [8, с. 80].

Однак при відбиранні біологічних зразків у особи йдеться не лише про її оголення, а про певні маніпуляції з її організмом. Деякі зразки, окрім спеціаліста у галузі медицини, ні прокурор, ні слідчий відібрати не можуть. Проте чітко у КПК України порядок відібрання зразків для експертизи не врегульовано, так само як і те, хто саме, яким чином і коли повинен проводити фіксацію цієї слідчої дії у протоколі, коли ні слідчий, ні прокурор не були при цьому присутні.

Окремо слід зупинитися на методах упакування відібраних біологічних зразків для експертизи. Як випливає зі змісту ст. 105 КПК, упакувані об’єкти виступають в якості додатків до протоколу відбирання зразків, однак потребують при приєднанні до нього певних правил фіксації, зберігання та транспортування.

Як зазначено в літературі, правила упакування зразків такі самі, як і при речових доказах. Упаковка повинна забезпечити збереженість зразків і їх властивостей, не допускати можливості їх втрати, підміни чи випадкового потрапляння до них інших об’єктів. Пакувальні матеріали слід підготувати завчасно, при плануванні слідчої дії, а перед їх використанням слід переконатися, що ці засоби чисті, сухі, забезпечують належну герметичність. Не можна використовувати засоби, які раніше були в контактах з хімічними чи біологічними речовинами [9, с. 322].

Практично у всіх наукових публікаціях в якості універсальної упаковки для більшості біологічних об’єктів називається чистий щільний (непористий) папір. Використання в якості пакувального матеріалу полімерних пакетів не сприймається. Т.В. Стегнова, Т.Н. Шамонова та Л.П. Уалеріанова вказують на те, що “упакування об’єктів біологічного походження у поліетиленові пакети є недопустимим: це сприяє процесу гниття, а при зберіганні запахових проб і їх предметів-носіїв поліетиленова упаковка є непридатною тому, що пропускає (або, навпаки, вбирає в себе) пахучі речовини” [10, с. 48].

О.М. Надоненко не така категорична у висновках стосовно матеріалу упаковки та вважає можливим використання упаковки із полімерного матеріалу за умови дотримання таких вимог, як обов’язкове висушування відібраних об’єктів, оперативна доставка, недопустимість їх зберігання при перемінних температурах (холод – тепло)” [11, с. 133–134]. Г.І. Заславський, І.Є. Лобан та В.Л. Попов дотримуються такої самої думки та говорять про те, що поліетилен або целофан можна застосовувати для короткочасного зберігання вологих об’єктів, при неможливості їх висушити та за умови, що буде забезпечена їх термінова доставка в лабораторію. У цьому випадку на упаковці необхідно вказати, що об’єкти вологі і не підлягають зберіганню в такому

вигляді. Крім того, полімерні матеріали застосовують для герметичного упакування летких речовин, наприклад, тампонів з поверхні тіла, а також в якості додаткової захисної чи контрольної упаковки зразків [9, с. 323].

Усі види природних зразків (крові, слини, волосся і т.д.), які є продуктами життєдіяльності організму людини або частиною іншого об'єкта, не підлягають будь-якій консервації.

Упакування зразків повинно проводитися окремо від речових доказів. Також окремо упаковуються зразки, вилучені з різних місць (наприклад, волосся з різних ділянок голови або тіла), і зразки, відібрані навіть з одного місця, але мають різну зовнішню будову або відрізняються за іншими ознаками.

Окрім того, як наголошує Т.М. Шамонова, при роботі з об'єктами і слідами біологічного походження слід завжди пам'ятати, що, крім зовнішніх умов зберігання, для об'єктів і слідів даної категорії вельми значущим є фактор часу. Причому він виражається не тільки і не стільки у вимогах до строків проведення розслідування, скільки в тому, що речовина біологічного походження руйнується з часом, за яких би сприятливих умов вона не зберігалася. В ідеалі отримані зразки протягом одного-двох днів повинні бути направлені на експертне дослідження. Однак на практиці це не завжди можливо, а іноді доцільність призначення експертного дослідження стає зрозумілою протягом деякого часу після вилучення предметів чи слідів з місця події. Тому необхідно знати максимальні строки зберігання об'єктів біологічного походження до призначення біологічних експертиз.

Для дослідження крові і сперми методом генотипоскопії такі об'єкти повинні зберігатися не довше 1,5 місяця, а з використанням ізоферментного аналізу – не більше двох тижнів [10, с. 49].

При призначенні різного виду судово-медичних експертиз слід пам'ятати, що, відповідно до наказу МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6 “Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України”, після проведення експертизи висушений біологічний матеріал (кров, слина, жовч та ін. у вигляді плям на марлі разом з контрольною марлею, шматочки біологічної тканини, тампони і мазки із вмістом вагіни, ротової порожнини та ін.), а також цитологічні і гістологічні препарати, виготовлені з матеріалу, що був наданий на експертизу, після закінчення експертизи упаковуються в окремі пакети, які опечатуються. Пакети маркуються із зазначенням назви вмісту, прізвища, ім'я та по батькові особи, якій належить їх вміст, номер висновку експерта, дати виконання експертизи і прізвища експерта, який її виконував, та стислих результатів експертизи. Вказаний біологічний матеріал зберігається у відділенні протягом трьох років [12].

Однак це правило стосується лише речових доказів (слідів), які виявлені та вилучені під час огляду місця події чи проведення інших слідчих (розшукових) дій. Відібрані ж та надані для порівняльного дослідження біологічні зразки не зберігаються, так як використовуються (знищуються) при проведенні дослідження та є замінними.

Надалі при призначенні певного виду експертизи слід звернути увагу на таке. Як зазначають І.В. Гора та В.А. Колесник, рекомендації з підготовки матеріалів на експертизу стосуються переважно загальних правил поводження з

речовими доказами та предметами і матеріалами, якими є об'єкти криміналістичних досліджень. Але їх дотримання має більше, а в окремих випадках – найважливіше, значення для успішного проведення експертизи [13, с. 5].

В узагальненому вигляді при необхідності проведення певного виду судово-медичної (біологічної) експертизи для вирішення ідентифікаційних завдань у розпорядження експерта надаються:

- при дослідженні крові – предмет зі слідами; зразки крові потерпілого, підозрюваного чи свідка;
- при дослідженні виділень – предмети зі слідами, що схожі на виділення; зразки крові і слини (у рідинному або висушеному стані);
- при дослідженні потожирових слідів – предмети з потожировими слідами потерпілих та осіб, що належать перевірці у справі;
- при дослідженні волосся – волосся, яке вилучено з місця події; зразки волосся з 5 ділянок голови; при необхідності – волосся з різних частин тіла, а також зразки крові (у рідинному та висушеному стані) потерпілих або осіб, що належать перевірці по справі;
- при дослідженні фрагментів кісток або тканин – об'єкти, які досліджуються, та зразки крові потерпілого у рідинному або висушеному стані;
- при ДНК-аналізі – придатні для дослідження біологічні зразки [13, с. 24].

Суворо дотримуватися правил поводження із біологічними об'єктами слід і в експертних установах. При надходженні до лабораторії речові докази і документи до них реєструються в реєстраційному журналі. Експертом старанно оглядається упаковка, перевіряється характер і цілісність упаковки і печаток, при цьому звертається увага на текст відбитка, а потім проводиться їхнє розпакування. У лабораторії при розкритті посилки повинні бути присутніми два працівники. Наявність речових доказів перевіряється за даними, які є в постанові про призначення експертизи. За відсутності тих чи інших предметів, а також при виявленні предметів, не згаданих у документах, складається акт, який підписується трьома працівниками лабораторії. Один екземпляр акта негайно надсилається закладу – відправникові речових доказів, другий – залишається в лабораторії [14, с. 114–115].

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що при відбиранні біологічних зразків для експертизи важливе значення має не лише підготовка до його проведення та саме відбирання, а й правильна їх фіксація. Методичні рекомендації, які стосуються проведення досліджень біологічних матеріалів, розроблені МОЗ України, більшою мірою адресовані медичним працівникам, і не всі слідчі з ними знайомі у достатньому обсязі. У разі необхідності, як вбачається, з метою недопущення псування або втрати таких об'єктів слід попередньо проконсультуватися зі спеціалістом. Особливо це стосується тих випадків, коли слідчий відбирає зразки самостійно.

Бібліографічні посилання

1. Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М., 2000.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К., 2015.
3. Рыжаков А. П. Освидетельствование. Личный сыск. Следственный эксперимент. Получение образцов для сравнительного исследования : науч.-практ. руководство / А. П. Рыжаков. – М., 2007.

4. Козак О. В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Козак Олена Володимирівна. – Донецьк, 2011.
5. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О. М. Калачова, С. С. Ключуряк. – К., 2015.
6. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України : монографія / В. І. Галаган. – К., 2002.
7. Уголовно-процесуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2002 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://yooyogamesprocmisssing.files.wordpress.com/2015/09/ugolovnyiy-protsessual>.
8. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лившиц. – М., 1997.
9. Заславский Г. И. Судебно-медицинская деятельность в уголовном судопроизводстве: правовые, организационные и методические аспекты : монографія / Заславский Г. И., Лобан И. Е., Попов В. Л. – СПб., 2003.
10. Шамонова Т. Н. Особенности участия специалиста-криминалиста в расследовании преступлений против личности : учеб. пособие / Шамонова Т. Н., Уалерианова Л. П., Стегнова Т. В. – М., 1999.
11. Надоненко О. М. Криміналістическе значення слідів біологічного походження : дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Надоненко Ольга Николаевна. – Екатеринбург, 2002.
12. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.
13. Гора І. В. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України : наук.-практ. посібник / І. В. Гора, В. А. Колесник. – К., 1999.
14. Марчук А. І. Судова медицина : курс лекцій / А. І. Марчук. – К., 1997.

Коропецкая С.О. Способы фиксации биологических образцов, отобранных для экспертизы. Рассмотрены вопросы, связанные с особенностями фиксации биологических образцов, отобранных для экспертизы. Проведен анализ взглядов ученых, исследовавших процессуальный и криминалистический аспекты получения образцов в уголовном процессе, а также ряда нормативных актов, регулирующих отдельные аспекты производства биологических исследований.

Ключевые слова: биологические образцы, исследование, судебная экспертиза, фиксация.

Koropetska S. O. Ways of fixation of biological samples obtained for a forensic expertise. This article deals with issues in connection with the peculiarities of fixation of biological samples obtained for a forensic expertise. The analysis has been made of the views of scholars who have done a research of procedural and forensic aspects of obtaining biological samples in the criminal proceedings, and also of a number of legal acts regulating certain aspects of doing biological research.

It is justified that carefully arranged organizational preparatory actions as well as careful and thorough procedure of obtaining necessary samples, as in performing of any investigatory (search) action, plays an important part in achieving its effectiveness. At the same time, proper fixation of samples obtained for forensic expertise is of great importance in the work of an investigator. In the first place it is true with biological samples, fixation of which is often done with errors, that in its turn can result in there damage or loss.

It has been proved that rules in packing samples are the same as in packing physical evidence. A package must guarantee the safety of samples and qualities they contain, exclude the possibility of their loss, exchange or accidental contact with other objects. Packing materials are to be prepared in advance during the planning of the investigatory action, before there use it s necessary to make sure that these materials are clean, dry, provide proper hermetic state.

During work with biological objects and samples it is always necessary to remember that apart from general conditions of storage a time factor is extremely important for the objects and

samples of this kind. This factor is revealed not only in the demands as to the terms of conducting investigation, but also in the fact that biological substance gets ruined in the course of time despite favourable conditions of their storage. Hence it is vital to be aware of maximum terms of storage of biological samples prior to arranging a biological expertise.

Keywords: *biological samples, research, forensic expertise, fixation.*

Надійшла до редакції 03.11.2015

Лютий В.В.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Досліджено особливості способів вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами організованими групами як одного з елементів криміналістичної характеристики злочинів.

Ключові слова: *криміналістична характеристика злочину, незаконне заволодіння транспортним засобом, організована група, спосіб вчинення злочину.*

Постановка проблеми. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами (далі – ТЗ) завжди була пріоритетним напрямком діяльності держави в цілому та її правоохоронних органів зокрема. Сьогодні ж, у зв'язку з надзвичайною суспільно-політичною ситуацією, що склалася в країні, загостренням криміногенної обстановки і системними провокаціями з боку іноземних громадян на Південному Сході України і в місті Києві [1], а також в умовах збройних конфліктів, цей напрямок діяльності набуває особливого значення, кризові процеси в державі створюють підґрунтя до формування злочинних груп, що вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, в результаті чого все частіше злочинні дії осіб набувають ознак організованого характеру.

Про актуальність наукових досліджень у визначеному напрямку свідчать офіційні показники стану протидії незаконним заволодінням ТЗ органами внутрішніх справ України як у цілому, так і тим із них, які вчинені організованими групами. Так, якщо у період з 2005 по 2012 рр. кількість вчинення незаконних заволодінь ТЗ коливалася від 4,2 до 8 тис. (причому динаміка їх вчинення після 2008 року не перевищувала 6 тис.), зокрема: у 2005 р. було зареєстровано 8207 незаконних заволодінь ТЗ, у 2006 р. – 7081, у 2007 р. – 6806, у 2008 р. – 5793, у 2009 р. – 5184, у 2010 р. – 4278, у 2011 р. – 4682, у 2012 р. (станом на 20 листопада) – 5184 [2], то тільки протягом 2014 р. було обліковано 12584 незаконних заволодінь ТЗ, із яких 2403 проваджень за кримінальними правопорушеннями закрито (у тому числі на підставі п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України) [3]. Таким чином, можна констатувати висновок